

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola
Vezető: Dr. Fröhlich Ida DSc, egyetemi tanár
Társadalom- és Életmódtörténeti Műhely
Műhelyvezető: Dr. J. Újváry Zsuzsanna PhD, egyetemi docens

MARTÍ TIBOR

**Gróf Esterházy László
(1626–1652)**

Fejezetek egy arisztokrata család történetéhez

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezető:
Dr. J. Újváry Zsuzsanna PhD

Budapest, 2013

I. A kutatás előzményei – célkitűzések

A kora újkori Magyar Királyság főúri rétegének interdiszciplináris kutatása az utóbbi évtizedekben látványosan fellendült. Miként arra a magyar elitkutatás legújabb eredményei rámutattak, az Esterházy-család XVII. század eleji felemelkedésében meghatározó jelentősége volt a Pozsony vármegyei alispán, Esterházy Ferenc (1532–1604) Illésházy- és Pálffy-rokonságának. Noha sógora, Illésházy István (1541–1609) előkelőbb körből házasodott, mint Esterházy Ferenc, és összehasonlíthatatlanul nagyobb ívű karriert futott be – 1608-tól a király után a legmagasabb világi méltóságot, a nádori címet nyerte el –, de a rokonsági kapcsolatháló (mind az Illésházy-, mind a Pálffy-féle) igen jól működött. Ez elsősorban Ferenc legtehetségesebb fiánál, Miklósnál nyilvánult meg igazán. A nemzetség Esterházy Miklós (1583–1645) bárói címszerzésével (1613) a királyság arisztokráciájába került, majd a XVII. század második-harmadik évtizedétől kezdve az egyik legjelentősebb magyar főnemesi családdá emelkedett. Tagjainak kimeríthetetlen gazdagságú hagyatékát, történetét különböző tudományágak (a történetírás mellett pl. az irodalom-, művészet-, zene- és művelődéstörténet) művelőinek generációi kutatják. Disszertációm ehhez az immár több mint másfél évszázados hagyománnyal és múlttal rendelkező historiográfiához kíván csatlakozni.

Galántai gróf Esterházy Miklós nádor (1625–1645) második házassága alkalmával a kor leggazdagabb protestáns főúranak, az egykori nagyreményű nádorfinak, Thurzó Imrének az özvegyét, Nyáry Krisztinát (1604–1641) vette feleségül. Az ebből a házasságból született legidősebb fiúnak, az 1652. évi vezekényi csatában három másik Esterházyval együtt hősi halált halt László grófnak (1626–1652) pályájáról ez ideig még nem született önálló életrajz. Az Esterházy-család idősebb fraknói ágának két legmeghatározóbb, korszakos jelentőségű politikai pályát befutó személyiségéről, Miklós nádorról, – aki testvérei és gyermekei érdekében ugyanolyan, elsősorban a rokonokra építő kapcsolathálót épített ki, amely annak idején őt is segítette –, illetve az atyai örökséget páratlanul sikeres karrierjével kiteljesítő, a hercegi címet elnyerő, valamint hatalmas birtokait hitbizományban egyesítő Pál (1635–1713) nádorról (1681–1713) több biográfia is rendelkezésre áll.

Esterházy László apja 1645. évi halála után 19 évesen vált családjá fejévé. Személyét a történeti emlékezet és a történettudomány is ez ideig elsősorban hősi halála és az évszázad temetésének tartott nagyszombati gyászszerzése (1652. november 26.) okán tartotta számon, sőt, sokrétű kultusszal övezi mind a mai napig. Életének, pályájának és

kapcsolatrendszerének feltárásával, az atyai örökség sikeres folytatásának árnyalt vizsgálatával azonban eddig alig foglalkoztak, leszámítva egy-két újabb eredményt, mindenekelőtt Dominkovits Péter legújabb kutatásait. Disszertációmban ezért ennek a jelentős kutatási hiánynak szélesebb történeti és családtörténeti kontextusban történő pótlását tűztem ki célul.

A fiatalon elhunyt nagyúr önálló működésének szűkre szabott, 19 és 26 éves kora közötti hét esztendejének feltérképezésével céloim annak a folyamatnak a bemutatása, amelynek során az Esterházy-család tagjai a Miklós nádor által elért kiemelkedő pozíciót a Magyar Királyság elitjében megőrizték. Itt egyértelműen tetten érhető a már Illésházy István által is gyakorolt, a rokonságot széles körűen segítő politika, amelyet Miklós nádor is követett testvérei és azok utódai érdekében: a nádor halála után ugyanis Miklós testvérei klánszerűen összezárták soraikat, hogy a legidősebb fiú-utódot, a fiatal nádorfit, László gróftól segítsék. Ennek a folyamatnak a lépései és természetesen magának Lászlónak a tettei, tisztségei, karrierállomásai és elért eredményei képezik kutatásaim tárgyát. A legfőbb kérdésfelvetés az volt, hogy a felemelkedett családnak a magyar arisztokráciában betöltött szerepe megőrzésében, sőt, gyarapításában mennyi része volt az ifjú grófnak, illetve mennyi a rokonságnak és az atyai örökségnek. Ez annál is inkább érdekes és önálló vizsgálatot igényel, mert Esterházy László élete egybeesett a família történetének azzal a fejezetével, amikor még nem dőlt el, hogy a család megmarad-e a Magyar Királyság vezető elitjében. Mint ismeretes, az Esterházyak vezekényi véráldozata az egész királyságban, Erdélyben, sőt, a Habsburg Monarchia számos területén is nagy visszhangot váltott ki. Paradox módon tehát László halála alapvetően hozzájárult a család nimbuszának emelkedéséhez. De vajon életében az ifjú mennyit tudott ezért és családja pozíciójának megőrzéséért tenni? Ennek feltárása ugyancsak dolgozatomban egyik alapfeladata volt.

Esterházy László személyét a köztudat napjainkig mindenekelőtt Vezekényhez kapcsolja. László gróf ugyanakkor maga is mindent elkövetett, hogy a család felemelkedése folytatódjon, amiben persze rokonainak, főleg Esterházy Dánielnek (1585–1654) és Farkasnak (1614–1670) is nagy része volt. Ők ugyanis mindent megtettek, hogy az Esterházy-család megőrizze a Miklós nádor jóvoltából elfoglalt helyét a királyság arisztokráciájában – László gróf korai halála után is. Jóllehet, a korszakra vonatkozó történeti irodalom, főleg a család történetét tárgyaló művek alapján ennek az izgalmas időszaknak a végkimenetele – vagyis Esterházy Pál Esterházy Orsolyával kötött házassága, gyors rang- és címszerzése, majd a hitbizomány általa történt létrehozása – viszonylag jól ismert, a nádor 1645. évi halálától László 1652. nyári haláláig terjedő időszak családtörténeti eseményeit ez ideig

csupán részben tárták fel. Munkámban ezek nyomon követésére vállalkoztam, döntően újonnan feltárt hazai és külföldi levéltári források alapján. Mivel László életrajzának átfogó megrajzolását számos résztanulmány segíti, ezért eredményeiket szintetizáló igénnyel építettem be a dolgozatba.

Kutatásaim fent említett, hosszabb távú célja, azaz a családtörténet hiányzó fejezetének megírása mellett jelen disszertáció fejezeteiben a terjedelmi korlátokhoz alkalmazkodva László gróf életének metszeteit vettem sorra. Önálló feldolgozást és további kutatást igényel Esterházy László Miklós nádortól megörökölt famíliájának, családi kapcsolatrendszerének feltárása és a Diana Duchoňová által – egy frissen megjelent kötetben – bemutatott nádori udvarral való összevetése; azaz e téren csak a folyamatban lévő kutatás lehetőségeinek és szempontjainak összefoglalására vállalkozhattam. Esterházy László pályájának felvázolásakor hangsúlyozottan törekedtem az atyai örökség továbbvitelének és saját teljesítményének bemutatására, illetve szétválasztására.

A fiatalon meghalt főúr tisztségei és feladatkörei, életének különböző helyszínei, valamint maga a fennmaradt forrásanyag már önmagukban véve is strukturálják az „életrajzot”. László gróf személyét megkíséreltem a korszak meghatározó politikai kérdései és a magyar rendeket aktuálisan foglalkoztató problémák kontextusában is elhelyezni. Az 1646/47. és az 1649. évi országgyűlések résztvevői jelentős események és közjogi változások alakítói voltak: az új országos főméltóságok (nádor, országbíró) megválasztásán és kinevezésén kívül 1647-ben IV. Ferdinánd magyar királlyá koronázására, 1649-ben az 1490-ben a Habsburgoknak elzálogosított nyugat-magyarországi uradalmaknak a Magyar Királysághoz való visszacsatolására is sor került, miközben az újabb értékelések szerint 1646/47-ben – 1608 és 1622 után – immár a harmadik meghatározó „kiegyezés” született meg a rendek és az udvar között Pozsonyban. A diétán tárgyalt főbb problémakörök közül mind a felekezeti kérdésekben hozott végzések (1646/47:VI. tc. a templomoknak az evangélikusok számára való visszaadásáról), mind a városok adómentességének felülvizsgálatát elindító döntések személyesen is érintették Esterházy Lászlót, aki – az ekkor még többségében a győri egyházmegye területén fekvő Esterházy-birtokok miatt – birtokosként és Pápa várának főkapitányaként, illetve a pápai uradalom földesuraként egyaránt érintett volt a diéta végzéseinek végrehajtásában.

Esterházy László kapcsolatrendszere, atyjától örökölt és saját maga által szerzett címei és tisztségei nyilvánvalóvá teszik, hogy a magyar politikai elit egyik nagyra hivatott tagja volt. Az ifjú László gróf fiatal életkora miatt azonban természetesen nem juthatott el e kör csúcsára: egy országos főméltóság betöltéséig, bár magyar tanácsosként már ennek

„előszobájában” járt. Esterházy Lászlónak a Magyar Királyság politikai elitjében elfoglalt helyének meghatározásához elvégeztem egyfelől örökölt és szerzett címeinek, rangjainak és tisztségeinek összehasonlító vizsgálatát; másfelől bel- és külföldi kapcsolatrendszerének feltárásán keresztül, elsősorban a nyomtatott és levéltári forrásanyag alapján bemutattam a László életében döntő jelentőségű személyi, rokoni és baráti kapcsolatokat (Batthyány I. Ádám és Pálffy Pál példáin).

II. A követett módszertan, a dolgozat felépítése

Gróf Esterházy László pályájának megismerése interdiszciplináris jellegű kutatásokat tesz szükségessé: személyi iratainak és levelezésének, családi, rokoni, főúri kapcsolati hálójának, politikai és katonai pályájának, famíliájának, udvartartásának, műveltségének elemzése többféle megközelítést tesz lehetségessé. Több éves kiterjedt forrás- és adatgyűjtésem során igyekeztem mindazon forráscsoportok és iratórzó intézmények (hazai és külföldi levél-, kézirat- és könyvtárak) számbavételére, amelyek szisztematikus átnézése alapján valószínűsítettem, hogy az Esterházy László személyére direkt vagy közvetett információt tartalmazó források döntő hányadát megismerhetem. Kutatásokat folytattam a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára családi gyűjteményeiben és országos hivatalainak levéltáraiban, a Győr, Sopron, Vas és Veszprém Megyei Levéltárak, a győri és veszprémi székeskáptalanok, illetve a pozsonyi és vasvári társaskáptalan hiteleshelyi levéltárai, a pozsonyi Szlovák Nemzeti Levéltár, az MTA Kézirattára, az Österreichisches Staatsarchiv különböző egységeiben, valamint spanyolországi kutatásaimat is felhasználtam az Esterházy-család történetének jobb megismerésére.¹ A dolgozat felépítését a fentebb

¹ Az Esterházy László pályájának megismeréséhez (a teljesség igénye nélkül) nélkülözhetetlen hazai *családi levéltárak és személyi fondok*: MNL OL P 108 (Esterházy család hercegi ágának levéltára, Repositorium), P 113 (Vegyes iratok), P 123 (Miklós nádor iratai), P 124 (László gróf iratai), P 125 (Pál nádor iratai), P 507 (nádásdladányi Nádasdy cs. levéltára), P 707 (Zichy cs. levéltára), P 1290 és 1294 (zólyomi Esterházy-ág), P 1314 (Batthyány); P 1865 (Sibrik); MNL OL R 319 – Családok, személyek – Káldy cs.) iratanyagán kívül egyrészt átnéztem a Magyar Királyság *központi kormányzervei* (Magyar Kancellária, Magyar Kamara Archívuma) levéltárainak több alapvető sorozatát (MNL OL A 32 (Litterae privatorum), A 95 (Acta Diaetalia); illetve MNL OL E 168 (Aszalay István alországbíró iratai), E 174 (Archivum familiae Eszterházy), E 185 (Nádasdy), E 199 (Wesselényi), másrészt a *vármegyei igazgatás* intézményeinek forrásai közül Győr, Sopron, Vas, Veszprém vármegyék nemesi kis- és közgyűléseinek jegyzőkönyveit. A vizsgált időszakra vonatkozóan egyedül Győr vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei jelentek meg: HEGEDÜS Zoltán – SZABÓ Zoltán: *Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái*, IV. (1638–1650). V. (1651–1675) Győr, 2007, 2009. Ahol megmaradt, a vármegyei számadásokat, a vármegyékhez érkezett leveleket és a nevezett megyék folyamodványait; a győri, vasvári, veszprémi, pozsonyi káptalanok *hiteleshelyi levéltárainak* protokollum-, és iratsorozatait. Az egykor Körmenden őrzött Batthyány-levéltárnak a ma a körmendi Batthyány-Strattmann László Múzeum tulajdonában lévő részéből is átnéztem a korszakban keletkezett iratokat; kutatásaim során felhasználtam a Gróf Batthyány Ádám (1610–1659) 1649-ből hiányzó itineráriumát részben pótló, kíséretét név szerint felsoroló forrást: Batthyány I. Ádám feljegyzése az útjain őt elkísérő főúri kíséretéről (1649):

említettek értelmében Esterházy László életrajzi, tisztségei és a rendelkezésre álló forrásanyag szerint alakítottam ki. A historiográfiai bevezető és a kutatástörténeti áttekintés után a nádort és családját, közvetlen környezetét mutattam be, majd a forrásokban Lackónak becézett fiúcska gyermek- és ifjúkorát ismertettem, külön kitérve neveltetésére és nevelőinek személyére. A korszak misszilis-anyaga alapján több helyen ki tudtam egészíteni az eddigi ismereteket: Miklós nádornak az Erdődy-család tagjaival folytatott, jelenleg Pozsonyban található levelezésében is előfordul a gyermek Lackó, akinek betegsége miatt nem indult útnak a családjára nagyon is odafigyelő nádor egy alkalommal (Erdődy Gáborhoz, 1639). Esterházy Miklós Erdődy Györgyhöz és Gáborhoz intézett leveleinek köszönhetően több, a szakirodalomban eddig előforduló tévedést pontosítottam: pl. Nyáry Krisztina halálának időpontját (1641. február 1.). A fiúk taníttatásával kapcsolatban pedig sikerült az eddigi legkorábbi adattal valószínűsíteni Esterházy László bécsi tanulmányainak kezdetét (Forró György SJ levele Nagyszombatból Bécsbe, Olasz-Kolosváry Istvánhoz, László nevelőjéhez, 1639. május 31.). Az Esterházy-könyvtár állományát legújabbban feltáró kutatások eredményeinek köszönhetően a könyvtár részben rekonstruált katalógusának tételei, vagyis a László possessor-bejegyzéseit tartalmazó kötetek alapján a fiatal gróf műveltségéről is sikerült képet rajzolni: könyvei javarészt tanulmányai idejéből valók, a tudatos nevelés hatása tűnik ki belőlük inkább, mint az önálló, egyéni válogatásé. Olvasmányai személyes, mély

„Anno 1649. die 9 Februar, hoga Eszterhas Laszloval Kismartonban mentem kik iöttek el vellem szekereken es lovakon is...” BSLM, 90.1.115.

A városi iratok közül Sopron város levéltárában az Oerteliana-gyűjtemény anyagát kutattam. További értékes források feltárását tették lehetővé (elsősorban a korszak levelezésanyagában) az esztergomi Prímási Levéltár világi levéltárának Acta Radicalia-sorozatában, az MTA Kézirattárában az MTA Történelmi Bizottságának oklevélmásolat-gyűjteményében, a bécsi Pálffy-, valamint a pozsonyi Erdődy-levéltárban végzett kutatásaim.

Emellett a Habsburg Monarchia kora újkori központi kormányzervei által kiállított iratok sorozataiból törekedtem szisztematikusan átnézni az Udvari Haditanács protokollumait (1645 és 1652 között), az Alte Feldakten (AFA) iratait 1649 és 1652 között (Kt. 130–134), valamint a HKR Sonderreihe sorozatából a katonai kinevezésekről vezetett iktatókönyveket és kinevezéseket (Bestellungen). A Finanz- und Hofkammerarchiv (FHKA), Alte Hofkammer sorozataiból: 1645–1652 közötti évkörben átnéztem az Hofffinanz egységes protokollumsorozatának kötetét. A monarchia országai szerint utólag osztották az iratanyagot sorozatokba: „Hofffinanz Österreich”, „Hofffinanz Böhmen”, így jött létre később a „Hofffinanz Ungarn” sorozata, amelynek iratait elsősorban a kismartoni „birtokper” történetére koncentrálni kutattam (HFU, r. Nr. 173–188). Az alsó-ausztriai birtokok (Niederösterreichische Herrschaftsakten) iratai közül főleg a kismartoni uradalom (E 29/A/2, Eisenstadt, Herrschaft, 1608–1655) iratait néztem át, valamint a Hofffinanz egy másik sorozatából, az Udvari Kamara ügyintézés során keletkezett iratok másolatait tartalmazó „Gedenkbücher”-sorozat kötetét (Ungarische Reihe, Bd. 419–420). Az FHKA különgyűjteményei (Sammlungen und Selekte) közül a családi gyűjtemények (Familienakten) Esterházyakra (E-75) vonatkozó részét is kutattam.

A Haus-, Hof- und Staatsarchiv anyagában a Türkei I. (Turcica, Kt. 119–125: 1645–1652) és az Ungarische Akten anyagát, a korabeli velencei követjelentések XIX. századi másolatait (Venedig, Dispacci di Germania, Bd. 90, 92–93, 102a–b), illetve a Hofarchive sorozataiból a főudvarmesteri levéltár két fondját: (1. Obersthofmeisteramt: Obersthofmeisteramtsakten, Kt. 1 (1650–1668) és 2. Ältere Zeremonialakten, Kt. 2 (1608–1743)), valamint a XVII. század közepén a császári udvari kamarási kinevezésekről vezetett jegyzékeket (Oberstkämmeramt: Kämmerer-Ernennungen, Kämmererverzeichnis der Kaiser Ferdinand II. und Leopold I. (1623–1650)) vizsgáltam. A különgyűjtemények közül Sigray János kéziratos naplóját (1652) néztem meg a Kos-gyűjtemény anyagában.

vallásosságot, a katolikus hittan iránti érdeklődést tükrözik. A kor vezető arisztokratáinak szintjén jól iskolázott, széles látókörű alpműveltséggel rendelkező, sőt, a hatalomgyakorlásban való részvételre is nevelt férfi volt. A nádasdladányi Nádasdy-család levéltárában talált uralkodói címer-megerősítés (1778. március 27.) dokumentumai, valamint az alsó-ausztriai rendek névtára² alapján sikerült bizonyítékot találnom arra a magyar szakirodalom által eddig figyelembe nem vett tényre, hogy Esterházy Lászlót 1642-ben az alsó-ausztriai rendek soraikba fogadták, vagyis alsó-ausztriai indigenátust nyert el. Pálffy Pállal (1592–1653) való kapcsolatához szintén érdekes adalék, hogy Pálffy mutatta be Lászlót Bécsben 1642. október 24-én az alsó-ausztriai rendeknek, aki ekkor Miklós nádor fiai közül – István bátyja 1641. évi halála után – immár a legidősebb volt.

A birtokok és a vagyon kezelésében mutatkozó kezdeti tapasztalatlanságát, pontosabban ennek esetleges negatív következményeit a családtagok, különösen is Esterházy Farkas fellépése megakadályozta. A rokonokon kívül apja legfontosabb familiárisai (Eörsy Zsigmond, Kürtössy György, Rauch Dániel, Aszalay István) és politikai szövetségesei (az após főkapitány Batthyány I. Ádám, a patrónus nádor Pálffy Pál, illetve Révay László), valamint barátai (pl. Zrínyi Miklós bán) meghatározó módon járultak hozzá, hogy az Esterházy-vagyon megőrzése mellett László sikerrel vegyen részt az országos és a vármegyei politikában, valamint a korabeli határvédelemben és törökellenes hadviselésben egyaránt. Cím- és rangszerzése, uralkodói és rendi elismerései ugyan természetesen már nem egy apjához hasonlóan üstököszerű karrier állomásai voltak (azok nem is lehettek), ám minden kétséget kizáróan biztosították helyét a királyságbeli politikai elitben. A korszak más főrangú személyeinek politikai karrierjeivel összehasonlítva egyértelműen kijelenthető, hogy halála idején László már igen közel állt a magyar politikai elit csúcsának meghódításához, azaz országos főméltóság szerzéséhez – sikeres karrierje tehát ezek egyikének várományosává tette. A halála előtti időben keletkezett fogalmazványai, illetve levelezése alapján pedig arra lehet következtetni, hogy apjától örökölt külföldi kapcsolatait immár saját maga is sikerrel próbálta bővíteni.

Családjának és örökségének köszönhető előnyös helyzete egyúttal jelentős kihívások elé állította a fiatal grófot, amelyek elől nem futamodott meg, hanem megfontolva idősebb rokonainak jószándékú útmutatását, eltökélten igyekezett apja végakarátát teljesíteni. Fokozatosan tanult bele az atyai politikai és gazdasági örökség átvételébe, és ezirányú

² WIBGRILL, Franz Karl: *Schauplatz des landsässigen Nieder-Oesterreichischen Adels vom Herren- und Ritterstande von dem XI. Jahrhundert an, bis auf jetzige Zeiten*. Bd. 2., 432. és 450. valamint SCHOPF, Dagmar: *Die im Zeitraum von 1620–1740 erfolgten Neuaufnahmen in den NÖ. Herrenstand*. Wien, 1966. (Phil. Diss.)

tevékenysége – noha nem volt áldozatok nélkül való, elegendő csupán a kismartoni adománylevél kiállításáig folytatott küzdelemre és az azzal járó fizetési kötelezettségekre gondolnunk – mindenképpen sikeresnek mondható. Jóllehet, kissé szeles, hirtelen természetű, öntudatos fiatalember lehetett, szenvedélyes és bátor vitéz lévén kortársai közül a legjelentősebb személyek, elsősorban Zrínyi Miklós és Batthyány Ádám megbecsülését is kivívta.

Birtok- és zálogügyeit nem mindig szívesen, olykor kicsit kényszeredetten, de lelkiismeretesen intézte. Rövid önálló működésének legnagyobb eredménye nem annyira birtokok szerzésében (bár törekedett erre is, amint erről Beregszenthalmi megvásárlására 1650. április–májusban tett kísérlete vagy a Nádasdy Ferencsel együtt, a Bánffy-javak ügyében való fellépése tanúskodik), hanem atyja jelentős adósságai és zálogbirtokoltatásai miatt is elsősorban azok megtartásában mutatkozott meg. Zálogosításával és egyéb hitelfelvételével pedig hosszú távú célokat szolgált, sőt, a kismartoni és a pápai uradalmak kiváltásával teljesítette apja kívánságát, sikeresen járta be az atyai örökség útját, és ezzel hosszú távra biztosította a család dunántúli, illetve országos befolyását.

Lászlónak az atyai örökség megőrzése érdekében tett lépéseit, családtagjainak, támogatóinak és ellenfeleinek szerepét külön fejezetekben részletesen ismertetem (II.6.1. Esterházy László és az atyafiak szerepe: Esterházy Dániel és Esterházy Farkas, II.6.2. Nagy kihívás előtt: a családi örökség megtartásának és gyarapításának feladata). Ehhez a legfontosabb forrásokat az Esterházy-család levéltárának jogbiztosító iratokat tartalmazó fondjában (MNL OL P 108, Repositorium) birtokok szerint rendezett iratok, valamint a pozsonyi társaskáptalan hiteleshelyi levéltárának iratai jelentették. Az utóbbi forrásegyüttest az Esterházy-család vonatkozásában legutóbb a XIX–XX. század fordulóján megjelent családtörténet szerzője, gr. Eszterházy János használta fel, Esterházy László kapcsán azonban ő sem hivatkozik erre a meghatározó iratanyagra. Kutatómunkám egyik eredménye tehát az eddig fel nem használt, illetőleg fel nem tárt forrásokból pl. a pápai uradalom birtoklásával kapcsolatban nyert új ismeretekben rejlik. Más források (pl. az Esterházyak zálog- és hitelszerződéseit, valamint adományozó leveleit tartalmazó másolati könyv) feldolgozásával összegyűjtöttem és táblázatba foglaltam László grófnak az egyes birtokok ügyében tett lépéseit. A kutatás során összegyűjtött egyéb adatokat is rendszereztem és áttekinthető táblázatokba foglaltam, nevezetesen az alábbi, eddig kevésbé vizsgált kérdéskörökkel kapcsolatban: a Miklós nádor halálakor működő legfontosabb uradalmi alkalmazottak és tisztartók mellett a gr. Esterházy László által az Esterházy család vár(kastély)ai élére újonnan kinevezett személyeket meghatároztam; az Esterházy László által kifizetett nagyobb

összegekről a fellelt elismervények és nyugták adatai alapján kimutatást készítettem; ezenkívül Esterházy László familiáriskörének feltárásához átnéztem a zálogosításokról, adományokról, kölcsönökről és hitelekéről szóló szerződéseket 1639 és 1653 közötti évközből tartalmazó másolati könyvet.

„Az atyai örökség sikeres folytatása – a Magyar Királyság elitjében: az ifjú gróf címei és tisztségei” című harmadik fejezetben a korabeli fiatal főurak pályájával összevetve jellemeztem Esterházy László gróf karrierjét: biztos helye volt abban a fiatal arisztokrata csoportban, amelynek tagjai idővel országos főméltóságok viselőivé váltak. László semmivel sem volt kevésbé tehetséges, mint a vele egykorú arisztokrata ifjak; különleges tehetsége, érzéke volt a katonáskodáshoz, és noha gazdasági, jogi felkészültsége nem volt annyira kiemelkedő, de ebbe is beletanult. Szerette a zenét: 1646 elején Linzbe tett útjának költségkimutatásai tanúskodnak róla, hogy muzsikuskísérték; Király Péter kutatásai alapján tudjuk, hogy udvarába alkalmanként neves bécsi udvari zenészeket (Wolfgang Ebner és Vendelin Hueber) hívott.

Kiterjedt kapcsolatrendszerének feltárásakor előbb a Miklós nádortól örökölt kapcsolatok továbbvitelét mutattam be, majd a László gróf életére legnagyobb hatást gyakorló két főúri pártfogót, Batthyány I. Ádámot és Pálffy Pált, illetve az ifjú nagyúrral való kapcsolataikat. Batthyány I. Ádám dunántúli kerületi és Kanizsával szembeni végvidéki főkapitány Eleonóra nevű leányát, apja korábbi megállapodásának megfelelően László gróf 1650. február 6-án feleségül vette. Pálffy Pál kamaraelnök, országbíró, majd nádor volt a másik legjelentősebb barát és patrónus; ők támogatták és segítették a fiatal főúr önálló lépéseit.

Ismertetem a dolgozatban Esterházy László gróf vitézi pályafutását is: a katonai erényei miatt már életében méltán híressé vált „szép gróf” törökellenes portyáiról fellelt sokrétű adatokat is összeállítottam. Kitérek az apjától örökölt familiáris körök – személyes, gazdasági és katonai feladatokat ellátó szervitorok – vizsgálatának összetett jellegére. A főúr egyházi kapcsolatrendszerének, kegyúri működésének feltárása további kutatásokat igényel, ezért ez a téma csak érintőlegesen kapott helyet a disszertációban. Az ifjú arisztokrata birtok-, pénz- és zálogügyeinek részletesebb megismeréséhez sikerült feltárnom például azt a hitelezői kört, amely nélkülözhetetlen kölcsönöket biztosított az Esterházyak számára.

Disszertációm egyik kiemelt jelentőségű fejezete Esterházy László pápai főkapitányságának vizsgálata, hiszen e tisztség már a nádorfői önálló – az atyai örökségen is túllépő – karrierjének volt meghatározó állomása. Esterházy László főkapitányi instrukcióját részletesen elemeztem; a tisztségének idejére különböző levéltári forrásokból nyert adatokat

pedig összevettem az instrukcióval. Tisztségét igen komolyan vette; a pápai vár és a végvárváros ügyeit illetően pedig tájékozottsága – köszönhetően az alárendeltjeivel, különösen is Dominovics János pápai tiszttartóval folytatott levelezésének és a vicekapitányaival való állandó kapcsolattartásnak – alapos és szinte naprakész volt.

A részben Batthyány Ádám udvarában magába szívott katonai virtus, a saját egyéniségéből adódó személyes bátorság, valamint előkelő származásának tudata mellé valódi életszeretet is társult – László gróf szeretett jókat mulatni, táncolni, lovagolni, újjal löni. Ám atyjához és utódaihoz hasonlóan kedvelte a pompát, a zenét, érdeklődött a könyvek, a jezsuita színjátás, az értékes nyomtatványok, az „emblémás könyvek” és a különleges paripák iránt. Halála miatt rövid időre szabott házassága ugyan gyermektelen maradt, és feltehetően nem is volt felhőtlenül boldog, ennek ellenére az apja és apósa megegyezésének megfelelően, az eredetileg eltervezetthez képest ugyan későbbi időpontban megkötött házassággal azonban ugyancsak az atyai végakaratot valósította meg.

Váratlanul torzóban maradt pályája – egészségét tekintve – sikeres volt. E sikert utóbb ráadásul a személyét hősi halála után övező kultusz is erősítette, amely azután vitathatatlanul nagy jelentőséget kapott a család egész későbbi története során, így tehát jóval túlnőtt még László személyiségén is. A sokat kutatott vezekényi csata kapcsán elsősorban a tragikus esemény korabeli visszhangjára és következményeire összpontosítottam, valamint önálló fejezetet szenteltem László gróf életének a família későbbi reprezentációjában. Ennek keretében sikerült tisztázni az eddig Gaspar Jongelinus ciszterci apátnak, győri címzetes kanonoknak tulajdonított kiadatlan kézirat (*De morte pulchra, pretiosa et honesta*) szerzőségét; a mű legnagyobb része – a bevezető sorok, néhány, az Esterházyakra vonatkozó aktualizáló megjegyzés és a végén szereplő Jongelinus-költemény kivételével – a Claude Robert által összeállított, először 1626-ban kiadott *Gallia Christiana* c. nyomtatványban megjelent mű szinte szó szerinti átvétele.

Végül a dolgozat *Függelékében* Esterházy László itineráriuma, valamint a disszertációban elemzett legjelentősebb források gyűjteménye kapott helyet.

III. Fontosabb eredmények

Esterházy László életének néhány kitüntetett eseménye (házassága; testvérének, Esterházy Máriának kiházásításával kapcsolatos szerepe; hősi halála és temetése), valamint Sopron vármegyei főispánsága a régebbi és az újabb kutatásoknak és publikációknak köszönhetően legalább részben ismert.

Disszertációmban árnyaltam azt a szakirodalomban több helyen megjelenő képet, miszerint a nádor örökségének sikeres megtartása az Esterházyak kezében pusztán az idősebb, tapasztaltabb rokonoknak volt köszönhető. Esterházy László működésén belül ugyanis legalább két időszak különíthető el: egyrészt a nádor halálát követő egy-másfél év, amikor Dániel és Farkas minden tennivaló végiggondolásában és kivitelezésében segítettek, másrészt az ezt követő időszak (1647–1652), amikor László tapasztaltabbá válva önállóbb lett és saját döntéseket is hozott. Tény, hogy közvetlenül apja halála után Esterházy Lászlót kezdeti tapasztalatlanságából adódóan sógora, Nádasdy Ferenc (1623–1671) eleinte meg tudta téveszteni: László gróf Nádasdy rábeszélésére meggondolatlanul aláírt egy dokumentumot, amelyben többek között az Esterházy Orsolya feletti gyámságot állítólag átengedte Nádasdynak. A nádor által kinevezett tutorok azonban még idejekorán elhárították a veszélyt a vasvári káptalan előtt tett tiltakozásukkal. A kezdeti időszakot követően azonban László gróf az ügyek intézéséhez szükséges napi rutint kiválóan és hamar elsajátította.

Emellett jelentős eredménynek tekinthető László gróf pápai főkapitányi tisztségének új, eddigi ismeretlen és kiadatlan források alapján történt bemutatása. Pápai főkapitányságának történetét Pápa várának, városának és uradalmának korabeli történetébe ágyazva részletesen feldolgoztam. A főkapitány távolléteiben ténylegesen vicekapitányai – 1649-ig Somogyi Pál, 1650 után Radovány István – látták el a végház irányítását. Leveleik részletes jelentések a vár helyzetéről, a katonaságról és a rabok ügyeiről; egyúttal azt is nyilvánvalóvá teszik, hogy Philipp Graf von Mansfeld (1589–1657) győri főkapitány (1643–1657) sok mindenbe beleszólt a pápai ügyeket illetően: elsősorban a főbb építkezések kivitelezésébe és a pápai katonaság összetételét is jelentősen befolyásoló német csapatok odairányításába.

Az eddigi kutatások által felhasznált források körénél bővebb forrásbázis alapján vizsgáltam, hogy a szakirodalom Esterházy Lászlóval kapcsolatban ismétlődő megállapításai helytállóak-e. Két kijelentés többször is visszatérő eleme ugyanis az irodalomnak. Egyrészt, hogy Esterházy László „családfői működésének” sikere, vagyis a nádortól örökölt birtokok megtartása és az Esterházy-családnak a nádor életében elért emelkedése csak az idősebb családtagok, Esterházy Dániel és Farkas, valamint a legbizalmasabb familiárisok, elsősorban Eörsy Zsigmond lépéseinek volt köszönhető.³ Másrészt Esterházy László lépései, amelyek az Esterházy-birtokok megtartására irányultak, nehézkeseznek tűnnek; Fejes Judit szerint a família nagy vetélytársával, a nyugat-dunántúli országrész legbefolyásosabb dominuszával,

³ FEJES Judit: Az Esterházyak házassági politikája 1645 után. In: Gyermek a kora újkori Magyarországon. Szerk. Péter Katalin. MTA TTI, Bp., 1996, passim.

Nádasdy III. Ferencsel összevetve ez különösen szembetűnő, de a főúr más levelezését vizsgálva, konkrétan a kiemelkedő karriert befutó fontos familiáris, Aszalay István László gróffal való korrespondenciáját feldolgozó munka⁴ is erre a következtetésre jutott. A fenti megállapítások árnyalásra szorulnak: Esterházy László Batthyány I. Ádámhoz írott leveleiből a kezdeti időszakot követően egyértelműen kirajzolódik egy felelősen és önállóan gondolkodó, ügyeinek kedvező intézése érdekében fáradhatatlanul és elszántan fellépő ember képe.

Összefoglalva: pályájával Esterházy László – rövidre szabott élete során – jól és sikeresen teljesítette azt, amit apja elvárt tőle, amire a nagyhatalmú nádor, a Magyar Királyság világi elitjének első embere fiát szánta. Apja legfőbb terveit, a családi vagyon növelését, a família további előrejutásának biztosítását, a Habsburg Monarchia arisztokráciájába történő felemelkedését (ausztriai indegenátusságát) elérte, bár a hatalmas vagyon (nem utolsósorban Nádasdy Ferenc jószágvesztése utáni) nagymértékű gyarapítását majd csupán a hitbizományt létrehozó Pál nádor és herceg teljesítette be. De ehhez László gróf az atyai örökség sikeres továbbvitelével, majd önálló tevékenységével maga is nagyon sokban hozzájárult: mindenekelőtt szívós birtokpolitikájával (a kismartoni birtok megszerzése, illetve megtartása önmagában is komoly teljesítménynek tekinthető), első saját tisztségével, a pápai főkapitányságával, sőt, paradox módon még tragikus hősi halálával is.

⁴ Csízi István: *Az Esterházy-család tagjainak levelei Aszalay Istvánhoz*. Szakdolgozat. ELTE BTK, 2003, 11.

IV. A témában végzett publikációs tevékenység

Élet a kismartoni várban a 17. század közepén egy 1653. évi inventárium alapján. In: „Fényes palotákban, ékes kőfalokban”: Tanulmányok az Esterházy családról. Szerk. Maczák Ibolya, Szigetmonostor, 2009 (Források Tükrében), 24–41.

Két magyar főúr. Esterházy László és Batthyány I. Ádám levelezése (1646–1652). In: Összekötnek az évezredek. Szerk. J. Újváry Zsuzsanna. Bp.–Piliscsaba, 2011, 162–180.

Az Esterházyak vitézi ethosza a 17. században. In: Identitás és kultúra a török hódoltság korában. Szerk. Ács Pál – Székely Júlia. Bp., 2012, 398–408.

ELŐADÁSOK:

1. Budapest, 2005. március 1.: „Török híreim is vannak az végekből”: Két magyar főúr, Esterházy László és Batthyány Ádám levelezése (1645–1652)
(XXVII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia, megosztott II. helyezés)

2. Piliscsaba, 2006. november 10.: *Két mágnás levelezése a XVII. század közepéről*
(Batthyány Ádám és Esterházy László)
(A PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskolája Társadalom- és Életmódtörténeti Műhelyének konferenciája)

3. Piliscsaba, 2007. május 25.: *Egy régióközpont, Kismarton visszaszerzése és integrálódása az Esterházy-birtokok közé*
(A PPKE BTK Történettudományi Doktori Iskola Régiótörténeti Műhelyének „Tér a történelemben” c. konferenciája)

4. Sárvár, 2013. október 12.: Két ifjú magyar arisztokrata: *Nádasdy (III.) Ferenc és Esterházy László*
(A sárvári Nádasdy Ferenc Múzeum „A hagyaték. A Nádasdy család mecénási tevékenységének eredményei” c. konferenciája)